

VAN BEYLERBEYİ MUSTAFA PAŞA VAKFI

Dr. Zeki TEKİN*

ÖZET

16. yüzyılın sonlarında Van Beylerbeyi olan Mustafa Paşa hakkında yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Van Merkez Sancığı'nda Van Şehri'nin sur içinde yaptırmış olduğu camisi ve buna tahsis ettiği zengin vakıflar ile dikkati çekmiştir.

Gurre-i Muharrem 1025/20 Ocak 1616 tarihli vakfiyesinde, cami ve vakıf görevlilerine ödenecek ücretler ile vakıf gelirlerinin nasıl tasarruf edileceği ayrıntılı olarak izah edilmiştir. Bu durum vakıf muhasebe kayıtlarından da belirli periyotlar halinde takip edilmektedir. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre; tuzla geliri sebebiyle her yıl gider fazlası elde eden Mustafa Paşa Vakfı, orta ölçekli bir vakıf görünümündedir.

I- VAKFIN BANİSİ MUSTAFA PAŞA

Vakfın sahibi olan Mustafa Paşa'nın kim olduğu ve ne zaman Van Beylerbeyi olarak görev yaptığı hakkında net ve ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Ancak bazı karinelere yola çıkarak, bir takım kanaatlere ulaşmaktayız. Vakfın 1571 tarihli Van Evkaf Tahrir Defterinde yer almamış olması bize bu tarihlerde henüz tesis edilmediği fikrini vermektedir. Van Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın 1571 tarihinden sonra camisini yaptırdığını esas kabul edersek, bu tarihten itibaren Van Beylerbeyliği görevinde bulunanları incelediğimizde 1590-1597 tarihleri arasında Van beylerbeyliği görevinde bulunan iki Mustafa Paşa'nın var olduğunu görürüz. Bunlardan birincisinin bu göreve ne zaman getirildiği belirlenememiş, ancak Mart 1594 ortalarında görevden ayrıldığı tespit edilebilmiştir. Diğer Mustafa Paşa'ya gelince; Yeniçeri Ağası iken 26 Ekim 1596 tarihinde Van Beylerbeyliği görevine tayin olunmuş, ancak bu makamı Şubat 1597 başlarında şiddetli geçen kış şartları sebebiyle geç teslim almıştır. Aralık 1598 sonlarına doğru da bu görevi bırakmıştır.¹

* YYÜ. Eğitim Fakültesi, Öğretim Üyesi.

¹ Orhan Kılıç, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)*, Van 1997, s.221.

Van'da bulunan Mustafa Paşa Camisini hangisinin yaptırdığı kesin olarak bilinmemekle beraber, bu Mustafa Paşalardan birinin yaptırdığı kesindir². Camiyi yaptıran Mustafa Paşa'nın cenazesi, Van Şehrine defnedilmiştir³.

Aydın Talay, Kaçar Paşa adıyla da bilinen, Lala Mehmet Paşa'dan sonra Lala Mehmet Paşa'nın oğlu olan Hacı Mustafa Paşa'nın 1005/ 1596 tarihinde Van Beylerbeyi olduğunu iddia etmektedir⁴. Ancak Van Beylerbeyilerinin yıl yıl döktümünü veren Orhan Kılıç'ın çalışmasında, Lala Mehmet Paşa'ya rastlanmamaktadır. Ancak Temeşvar Sancakbeyliğinden 5 Kasım 1560 tarihinde Van Beylerbeyliğine tayin edilen Lala Mustafa Paşa'nın varlığını biliyoruz⁵. Burada bir karıştırma olabilir. Ayrıca Osmanlı bürokrasi geleneğinde paşa unvanına sahip kimseler arasında sivil bir unvan olan hacı sıfatını kullanan hiçbir kimseye rastlanmamıştır. Bu şahıs muhtemelen Hacı Mustafa Ağa olmalıdır. Nitekim Van merkezinde Mustafa Ağa Camisi adıyla bilinen bir cami mevcuttur⁶.

II- MUSTAFA PAŞA VAKFI

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Van beylerbeyliğine atanan Mustafa Paşa, Van paşa livasının merkezinde sur içinde yaptırmış olduğu camisine kendi mülkünden zengin vakıflar bağışlayarak XVII. yüzyılın başlarında vakfını meydana getirmiş ve Gurre-i Muharrem 1025/ 20 Ocak 1616 tarihinde vakfiyesini tanzim ettirmiştir⁷.

1. MUSTAFA PAŞA CAMİSİNİN ÖZELLİKLERİ

Yeri: Eski Van Şehri surları içindeki evinin yakınında olduğu vakfiyesinde belirtilmesine rağmen⁸, her hangi bir kalıntıya rastlanmadığından bu caminin yeri şu ana kadar tesbit edilememiştir. Ancak araştırmacı yazar Aydın Talay tarafından Hüsrev Paşa Camisi civarında olduğu ifade edilmiştir⁹. Van beylerbeyi olarak Mustafa Paşa'nın ikamet ettiği Paşa Sarayının, Hüsrev Paşa Camisinin yakınında

² Aynı eser, s.220-221.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkâf Tasnifi*, No: 9656.

⁴ Aydın Talay, *Bizim Eller Van*, İstanbul 1988, s.156.

⁵ O. Kılıç, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Van*, s.147.

⁶ BOA, *Cevdet Evkaf*, No: 31637.

⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Anadolu Sadis, Defter No: 592, s.249/183. Mustafa Paşa Camisinin Vakfiyesi.*

⁸ Aynı vakfiye.

⁹ A. Talay, *Bizim Eller Van*, s.189.

olduğu bilinmektedir¹⁰. Mustafa Paşa Camisi hakkında vakfiyede geçen “*evinin yakınında*” ibaresi¹¹ bize bu ifadenin doğru olduğu fikrini vermektedir.

Yapım Tarihi: Mustafa Paşa Camisini yapan mimarın kim olduğu ve hangi tarihte yaptırıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber, Van’ın 1571 tarihli evkaf tahrir defterinde böyle bir vakıftan ve camiden bahsedilmemiş olması, caminin bu tarihten sonra yapılmış olduğuna bir delil teşkil etmektedir¹². Ayrıca Mustafa Paşa Camisi Vakfi’nin vakfiye tanzim tarihi, Gurre-i Muharrem 1025 / 20 Ocak 1616 olduğuna göre, caminin bu tarihten önce yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir¹³. Ancak bu tarihten ne kadar önce yapıldığına ilişkin her hangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

Van’ı 1655 yılında ziyaret eden Evliya elebi’nin bu camiden bahsetmemesi, Van’da 1646 tarihinde meydana gelen büyük depremde¹⁴ caminin yıkılmış veya büyük hasar görmüş olabileceği ihtimalini hatıra getirmektedir.

Mimari zellikleri: Vakfiyede caminin mimari özellikleri hakkında ; *dört köşe duvarlarının sağlam ve gayet muhteşem bir yapı olduğu ve caminin birden fazla kubbesinin bulunduğu*¹⁵ şeklinde bilgi geçmektedir. Ayrıca caminin kargir bir bina olduğu ve minaresinin bulunmadığı da kaynaklarda gemektedir¹⁶.

2. MUSTAFA PAŞA CAMİSİ VE VAKFININ GÖREVLİLERİ

Evkaf defterinde cami ve vakıf görevlileri hakkında bilgi verilmektedir. Bu görevliler;

a- İmam: Camiye tayin edilen iki imamın her birine günlük üçer osmani¹⁷ ücret ve bu ücretler haricinde oturmaları için de birer ev tahsis edilmiştir. Caminin

¹⁰ Topkapı Sarayı Arşivi, *Elyazmaları Kataloğu*, E.9487.

¹¹ VGMA, *Anadolu Sadis*, No: 592, s.249/183.

¹² Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, *Kuyd-ı Kadıme*, No: 202, v.1-50.

¹³ VGMA, *Anadolu Sadis*, Defter No: 592, s.249/183.

¹⁴ İbn-i Nuh, *Van Tarihi*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kısım No: 630,s.103-104.

¹⁵ VGMA, *Anadolu Sadis*, No: 592, s.249/183.

¹⁶ A. Talay, yukarıdaki bilgiyi her hangi bir kaynağa dayandırmadan vermiştir. Aynı yazar, vakfiyeye dayanarak caminin Van Şehri’nde bilinen, geniş ve büyük bir cami olduğunu, duvarlarının kare ve direklerinin sağlam olduğundan bahseder. *Van*, s. 47, 156.

¹⁷ Osmanî; Kefe Beyine gönderilen 25 Őaban 973/17 Mart 1566 tarihli bir hükümde Osmanî tabiri geçmekte ve 4 akçenin 1 Osmanî akçe ettiği belgeden anlaşılmaktadır.(Bak: BOA, *Mühimme Tasnifi*, nr:5, hk.no:1246). Ayrıca Genç Osman zamanında bir dirhem ağırlığında onluk “Osmanî” diye büyük bir akça basılmıştır. Sultan İbrahim zamanında da “İbrahimî” adıyla bir miktar onluk daha darb edilmiştir. (Ayrıntı için bak: Halil Sahillioğlu, “Akçe”, *Diyanet İşlm Ansiklopedisi*,II, İstanbul 1989,s. 227). A. Talay’ın

imamı olan Molla İbrahim'e Aynü'l-kavak Mahallesinde bulunan güney tarafı yol ile sınırlı, kuzeyi Tacettin mülküne, batısı Kâtip Halil mülküne bitişik, kiler ve arsası ile birlikte üç odası olan bir ev tahsis edilmiş ve bu imamın vefatından sonra camide imamlık vazifesini yerine getiren kişilere ait olmak üzere imamın bu evde ücretsiz oturması vâkıf tarafından kararlaştırılmıştır¹⁸.

31 Kanun-ı Evvel 1330 / 13 Ocak 1915 tarihinde, Mehmet Efendi, imâmet görevi için camide müceddeden kaydıyla, günlük üç osmanî¹⁹ ücretle vazifelendirilmiştir.

b- Hatip: Camide vazifeli bir hatibe günlük dört osmanî ücret vâkıf tarafından kararlaştırılmıştır²⁰. 18 Recep 1318/ 11 Kasım 1900 tarihinde Mustafa Paşa Camisinde hatiplik vazifesi Hatt-ı Hümayûn ile yeniden, günlük dört osmanî ücretle Mehmet Efendiye tevcih olunmuştur²¹.

c- Müezzîn: Vakfın gelirlerinden, camiye tayin edilen iki müezzînin her birine günlük üçer osmanî ücret ve bu ücretin dışında oturmaları için birer ev tahsis edilmiştir. Vâkıf özellikle bu evlerden ücret alınmayacağını veya maaşlarından bu evlerle alakalı her hangi bir kesintiye gidilemeyeceğini belirtmiştir. Vâkıf, Kôr Ali evi adıyla bilinen evi, Bâyezit adındaki müezzîne, ücretsiz olarak oturması için tahsis etmiştir. Bu evin, Bâyezit'ten sonra camide müezzînlik vazifesini yapacak kişiye de müezzînliği süresince tahsis edilmesini istemiştir. Ayrıca vâkıf, Abdülhalim isimli diğer müezzîne de hayatı boyunca, ücretsiz olarak Aynü'l-kavak Mahallesinde bulunan Ebubekir'in evine bitişik, Süleyman Çelebi mülkü ve yol ile sınırlı olan evini müştemilatıyla birlikte tahsis etmiştir²². Cami müezzînliğine, 25 Teşrin-i Evvel 1370 tarihinde, Osman Efendi 100 kuruş aylık ile, müceddeden kaydıyla tayin olunmuştur²³.

d- Mütevellî: Vâkıf, vakıflarının idaresini neslinden gelen, yaşça büyük ve dindarlıkta daha üstün olanın tercih edilmesi için oğullarına ve oğullarının oğullarına şart kılmıştır. Vakfın idarecilik ücreti günlük beş osmanî olarak belirlenmiştir. Mütevellîlik, vakfiyedeki şart gereği Mustafa Paşa'nın oğlu Hasan Bey'e sonra onun oğullarına, oğullarının oğullarına, sonra ne kadar aşağı giderse oğullarının, oğullarının oğullarına, erkek nesil kesildiğinde ise; Hasan Bey'in

Osmanî'ye lira demesi tarih açısından da mümkün değildir. Zira o tarihlerde lira kullanılmamaktadır.

¹⁸ VGMA, *Anadolu Sadis*, No: 592, s.249/183.

¹⁹ VGMA, Defter No: 2287, s.7/2. (Esas 200, Sıra, 970).

²⁰ VGMA, *Anadolu Sadis*, No: 592, s.249/183.

²¹ VGMA, Defter No: 2287, s.7/2. (Esas 200, Sıra,966); 18 Safer 1323 tarihinde adı geçen vakfın bir adet vakfiyesi kaydedilmiştir.

²² VGMA, *Anadolu Sadis*, No: 592, s.249/183.

²³ VGMA, Defter No: 2287, s.7/2. (Esas 200, Sıra, 968).

oğullarının kız evlâtlarına, kız evlâtlarının da soyu kesilirse, vâkıfın azatlı köle veya cariyelerine, azatlı köle veya cariyesi de ölürsa, azatlı kölelerinin evlâdına, sonra erkek veya kadın bütün Müslümanlara aittir²⁴.

Mustafa Paşa Camisi vakfının mütevellilik görevi, hemen vâkıfın vefatını izleyen yıllar içinde kardeşler ve hatta amca çocukları arasında tartışma konusu olmuş ve olaylar mahkemeye intikal ettirilerek taraflar arasındaki sorun giderilmeye çalışılmıştır. Nitekim vakfın ilk mütevellisi olan Hasan Bey'in çocuklarından, mütevelliliği hak eden Mehdi kendi rızasıyla mütevellilik görevini büyük çocuklarından ve vakfiyedeki şarta uygun bulunan öz oğlu Bekir'e bıraktığı sırada ölmesi üzerine, vâkıfın diğer oğlunun çocuklarından Ebubekir, vâkıfın şartlarına aykırı olarak vâkıfın erşed ve ekber evladı olduğunu bildiren bir arzuhal vererek mütevellilik görevini üzerine yaptırmış ve Rebiyülahır 1141 / 28 Haziran-27 Temmuz 1729 tarihinde mütevellilik beratı kendisine verilmişti. Mustafa Paşa'nın büyük oğlu Hasan'ın çocuklarının bu duruma itiraz etmesi üzerine mütevellilik görevi, Ebubekir'in üzerinden alınarak, Hasan'ın çocuklarından Mehdi'nin büyük oğlu Hüseyin'e Van Kadısı olan el-Hac Ahmet Efendi'nin Zilhicce 1141/ 4 Kasım-2 Aralık 1728 tarihli kararı ile verilmiştir. Yine aynı sene mütevellilik beratını kaybeden Hüseyin için Van Kadısı, merkezden yeni bir berat istemiştir. Aradan iki yıl geçtikten sonra bu kez Hasan Bey'in çocuklarından olmayan Mazhar isimli bir kimsenin ortaya çıkarak "*bende, erşet ve ekber evlâd-ı vâkıftanım*" diye iddia etmesi üzerine yapılan araştırmada, vâkıfın çocuklarından olan ve tevliyetin kendine verildiği Hasan'ın evlâdından olmadığı anlaşılmıştır. Hüseyin Bey'in ise, vâkıfın evladı Hasan Bey'in çocuğu olduğu ve mütevelliliği vakfiyeye göre hak ettiğinin anlaşılması üzerine 3 Rebiü'l-ahir 1143 / 16 Ekim 1730 tarihinde mütevellilik görevi tekrar Hüseyin Bey'e tevcih olunmuştur. Van Kadısı es-Seyyid Ahmet Efendi'nin isteği üzerine, Hüseyin Bey'e 28 Şevval 1150 / 18 Şubat 1738 tarihinde her türlü şüphelerin giderilmesi için tekrar mütevellilik beratı verilmiştir²⁵.

Mustafa Paşa, diğer evlâdı Ahmet'i ve Onun çocuklarını vakfın idaresine dahil etmemiş ve böylece vâkıfın şartları gereğince Hasan'ın çocukları vakfın idaresinden sorumlu olmuşlardır. Buna rağmen Ahmet'in çocuklarının da zaman zaman vakfa müdahale ettiklerini görmekteyiz. Nitekim Evâhir-i Receb 1150 / 13-23 Kasım 1735 tarihinde Ahmet'in çocuklarından Mustafa'nın "*erşed evlâttanım*" diyerek vakfın yönetimine müdahalede bulunmuştur. Bunun üzerine Hasan'ın evlâdı Hüseyin, arzuhal göndererek Mustafa'nın bu müdahalesinin önlenmesini, eskiden olduğu gibi vakıf idaresinin yine kendinde kalmasını ve beratının eline

²⁴ VGMA, *Anadolu Sadis*, No: 592, s.249/183.

²⁵ BOA, *Cevdet Evkâf*, 9656.

verilmesini istemiştir. Bunun üzerine yapılan araştırmada mütevellilik görevinin Hüseyin'in üzerinde olduğu ve başkasına berat verilmediği anlaşılmıştır²⁶.

1255-1256/ 1839-1840 tarihli evkaf defterindeki bir kayıttan, 1237/ 1821-1822 tarihinde mütevellilik vazifesini es-Seyyid Hüseyin'in yerine getirmeye başladığını görmekteyiz²⁷. Hazine-i Evkaftaki kayıttan ise, es-Seyyid Hüseyin'in 24 Cemaziye'l-evvel 1259/ 23 Haziran 1843 tarihinde mütevelliliği, oğlu Musa Derviş Halife'ye devretmiş ve eline beratı verilmiştir²⁸. 1261-1264/ 1845-1848 tarihli evkaf muhasebe defterine göre ise, Seyit bin Fazıl vakıf idaresi görevini, beratlı olarak adı geçen tarihlerde yürütmekteydi²⁹. Van Evkaf Müdür Vekili es-Seyyid Mehmet Emin Bey'in onayı ile verilen senette ise, 28 Şubat 1277/ 12 Mart 1862 tarihinde vakıf mütevellisinin es-Seyyid Hüseyin olduğu anlaşılmaktadır³⁰.

Mustafa Paşa

Görev Yaptıkları Tarihler

Vakfı Mütevellileri

Mustafa Paşa

Caminin yapımı ve sonrasında vakfı yönetti. 1 Muharrem 1025 / 20 Ocak 1616'ya kadar.

Hasan Bey

1 Muharrem 1025 / 20 Ocak 1616 - ?

Mehdi

Zilhicce 1141 / 28 Haziran-27 Temmuz 1729'den önce kısa bir süre görev yaptı, kendi isteğiyle oğlu Bekir'e görevi bırakmak istedi.

Ebubekir

Zilhicce 1141 / 28 Haziran 1729 - 3 Rebiü'l-ahir 1143 / 16 Ekim 1730 Tarihinde görevden el çektirildi.

Bekir

Mehdi oğlu Bekir'e görevi bırakmak istedi fakat Ebubekir hile ile görevi ele geçirdi.

Hüseyin Bey

3 Rebiü'l-ahir 1143 / 16 Ekim 1730 - 28 Şevval 1150 / 18 Şubat 1738 tarihinde görevine devam ediyordu.

Es-Seyyid Hüseyin

1237 / 1822 - 24 Cemaziye'l-evvel 1259/23 Haziran 1843

Musa Derviş Halife

24 Cemaziye'l-evvel 1259 / 23 Haziran 1843

Seyit bin Fazıl

1261-1264/1845-1848 yıllarında

Es-Seyyid Hüseyin

28 Şubat 1277/12 Mart 1862

e- Diğer Görevliler: Vakıf tarafından camide görev yapan farraşa günlük bir osmanî, caminin muarrifine³¹ günlük bir osmanî, vakıfta görev yapan kâtime ve

²⁶ Aynı belge.

²⁷ BOA, *Nezaret Sonrası Evkaf Defteri*, Ev. HMH. 6224, *Vakıf Muhasebe Defteri*, v.3/b.

²⁸ BOA, *Nezaret Sonrası Evkaf Defteri*, Ev, No: 17710,

²⁹ BOA, *Nezaret Sonrası Evkaf Defteri* Ev. No: 12617, v.2/a.

³⁰ BOA, *Nezaret Sonrası Evkaf Defteri*, Ev.17710,

³¹ Muarrif; Cami ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını sayan ve dua eden müezzin veya dervişlerdir.

câbiye de günlük ikişer osmanî verilmesi kararlaştırılmıştır³². Mustafa Paşa Vakfı'nın vakfiyesinde vâkıfın şartları arasında müderrislik görevi bulunmazken, son zamanlarda Şura-yı Evkaf kararıyla böyle bir görevlendirmeye karşışılmaktayız. Nitekim 5 Mayıs 1330/ 13 Mayıs 1914 tarihli vakıf defteri kaydında Şura-yı Evkaf kararıyla 1327/1911 senesinde Mustafa Paşa Camiinde hizmet etmek için müderrislik vazifesine, Abdülmecid Efendi'nin aylık 250 kuruş maaşla vazifelendirildiğini görmekteyiz³³.

f- Vakıf ve Cami Görevlilerinin Aldıkları Ücretler

1- Vakıf görevlileri:

Vazifesi	Ücreti (Günlük-Osmanî)	Sayısı
Mütevelli	5	1
Kâtip	2	1
Câbi	2	1

2- Cami görevlileri:

Vazifesi	Ücreti (Günlük-Osmanî)	Sayısı
Hatip	4	1
İmam	3	2
Müezzin	3	2
Muarrif	1	1
Ferrâş	1	1
Müderris(1327/1911 yılında Şurayı Evkâf Kararıyla)	250 (Kuruş)	1

3- MUSTAFA PAŞA VAKFI'NIN GELİR GETİREN MÜLKLERİ

Mustafa Paşa, camisinin giderlerini karşılamak, tamir ve bakımını yaptırabilmek için aşağıdaki mülklerini bağışlayarak vakfetmiştir:

1- Amik³⁴ Nahiyesinde denize yakın bir tuzlayı vakıf etti³⁵. Bu tuzla, batı tarafı deniz, doğusu Canik³⁶ Köyü toprağı, güneyi Nurşin Köyü toprağı, kuzeyi Mülksatan Köyü toprağıyla sınırdır.

2- Van Vilâyet merkezinde bulunan, Üç tarafı Sultan Hamamı önüne giden yol ile bir tarafı Ömer Halife'nin evi ile sınırlı 34 dükkanın tamamı caminin işlerine vakfedilmiştir.

³² VGMA, *Anadolu Sadis*, No: 592, s.249/183.

³³ VGMA, Defter No: 2287, s.7/2. (Esas 200, Sıra 967).

³⁴ Yeni ismi "Yeşilsu" dur.

³⁵ Tuzla bu gün dahi tuz işletmecilerince işletilmektedir.

³⁶ Yeni ismi "Gedikbulak" tır.

3- Van Şehri'nin Aynü'l-kavak Mahallesi'nde bulunan, kuzey tarafı Tacüddin evi, güneyi Aynü'l-kavak Mahallesi, doğusu Hacı Halil evi, batısı umumi yol olan iki evi vakfetti. Bu iki ev halk arasında Halil Ağa evleri diye tanınmakta ve bu evlerin her birine 500 Osmâni değer takdir edilmiştir.

4- Aynü'l-kavak Mahallesi'nde bulunan ve Hızır Kâtip evi adıyla bilinen, güneyi umumi yola, batısı Yusuf Çavuş ve Kâtip Piyale evine, kuzeyi Seyfi Ağanın evine, doğusu Reis Hasan'ın evine bitişik bulunan bir adet ev.

5- Bâyezit adındaki müezzine, ücretsiz olarak oturması için Kôr Ali evi adıyla bilinen bir ev tahsis etti. Bu ev müezzin Bâyezit'ten sonra camide müezzin olacak kişiye de müezzinliği müddetince tahsis edilecek, müezzin ücreti kendine verilmekle beraber ev için maaşından ücret kesilmeyecektir.

6- Aynü'l-kavak Mahallesi'nde bulunan güneyi umumi yola, kuzeyi Tacüddin mülküne, batısı Kâtip Halil mülküne bitişik, kiler ve arsası ile birlikte üç odası olan evi caminin imamı olan Molla İbrahim'e tahsis ve tayin etti. Bu imamın vefatından sonra camide imamlık vazifesini yerine getiren kimse bu evde ücretsiz oturacak ve ücretinden kesilmeyecektir.

7- Aynü'l-kavak Mahallesi'nde bir tarafı Süleyman Çelebi mülkü ile sınırlı, diğer tarafı Ebubekir evi ile bitişik, öbür tarafı umumi yol ile sınırlı olan evini müstemilatıyla birlikte vakfedip, bu evi ücretsiz Abdülhalim'e yaşadığı müddetçe tahsis eyledi. Kendisinden sonra müezzin olan kimse oturacak ve bunun karşılığında da müezzinlik ücretinden hiç bir şey kesilmeyecektir.

8- Aynü'l-kavak Mahallesi'nde güneyi kale duvarıyla, kuzeyi umumi yol ile, doğusu Sirke nâmiyla bilinen Mustafa Çavuş evi ile sınırlı evini vakıf eyledi. Bu ev Mola Şeyhî zevcesi, Ahmet kızı Hurî Hatun'dan satın alınmıştır.

9- Van Kalesi haricinde bulunan Eski Bahçe (Eski Bostan) veya Azatlı Bahçesi adıyla bilinen ve Ruhban Celâli'den satın alınan ve güneyi kısmen umumi yol ve kısmen Kösler mülkü ile hudutlu ve kuzeyi Camii Kebir Vakfı'nın hududuna ulaşan ve doğusu umumi yol, batısı yine Camii Kebir Vakfına ulaşan araziye vakfetti.

10- Van Kalesi dışında bulunan, güneyi vakıf arazi, kuzeyi umumi yol, batısı Müslüman mezarlığı, doğusu ise gayr-i müslim mezarlığına sınır olan uzun ve geniş bir parça araziye de vakıf etti.

11- Küçük Mermit de denilen Şeker Bey Köyü'ndeki değirmeni de vakıf etti.

12- Şeker Bey Köyünde bulunan ağaçlar ve üzüm bağını müstemilatıyla birlikte vakıf etti.

13- Avanik³⁷ Köyünde bulunan, batısı umumi yola varan ve kiblesi büyük çaya³⁸ bitişik, doğusu Avanik Köyü halkının bahçelerine ve kuzeyi köyün evleriyle son bulan bir kıta avluyu da vakıf etti.

14- Derebeyi Köyünde bulunan değirmeni de vakıf etti. Bu değirmen harap idi, vâkıf bunu kendi malıyla tamir ve ihya etmiştir.

15- Van Kalesi dışında bulunan, bir tarafı Terzi Mehmet bahçesi ile diğer tarafı Keşiş Avram bahçesiyle, diğer tarafı yol ile sınırlı olan ve Reisü'l-küttâb Hüseyin Efendi Bahçesi adıyla bilinen bahçesini de vakfetmiştir³⁹

4- VÂKIFIN ŞARTLARI VE VAKIF GELİRLERİNİN TASARRUFU

Vâkıf Mustafa Paşa vakfına bağışladığı zengin akarın nasıl tasarruf edileceğini ayrıntılı olarak düşünmüş ve vakfiyesinde bunları detaylı olarak kaydetmiştir. Bu şartları şu şekilde göstermemiz mümkündür;

1- Halk arasında Merhum Halil Ağa evi olarak bilinen iki adet evde vâkıfın evladının oturmasını ve ücretinin vakfa vermesini ve bu evlerin her birine icar bedeli olarak 500 osmanî ödenmesi.

2- Mustafa Paşa Camii görevlilerinden hiç birini kadıların, hakimlerin azletmemelerini, bunların azil ve tayinlerinin mütevellî eliyle yapılması.

3- Bir ihtiyaç belirinceye kadar bu ihtiyaca sarf edilmek üzere vakıf gelirinden artan miktarın biriktirilerek, saklanması.

4- Zamanın kadı ve hakimlerinin vakfa müdahale etmemeleri ve hiç bir kimsenin biriktirilen fazlalıklar için, padişahın berat almaması, şayet bir kimse böyle bir berat getirirse onunla amel edilmemesi. Vakıf gelirlerinden öncelikle caminin mülklerine, sonra hayrâta sarf edilmesi gerektiği.

5- Caminin duvarlarının ve damlarının kireçle tamir edilmesi gereken yerler kireçle, kurşunla onarılması gereken yerlerin kurşunla onarılması ve sağlamlaştırılması.

6- Caminin mumlarına ve çerağına, yağ ve zeytin yağı gibi gerekli ihtiyaç ve mühimmâtına sarfiyat yapılması. Çerağ yağı için her gece iki osmanî ve her Berat gecesi için iki büyük mumun tahsis edilmesi.

7- Caminin ve kubbelerinin yıkılıp harap ve viran olmasından korumak için yukarıda bahsi geçen önlemlerin alınmasında gevşeklik gösterilmemesi.

³⁷ Avanik köyünün yeni ismi Dibekeközü Köyüdür.

³⁸ Bu çay, Ablangez Çayı'dır.

³⁹ VGMA, *Anadolu Sadis*, No: 592, s.249/183. 1 Muharrem 1025/20 Ocak 1616 tarihli, Mustafa Paşa Camiinin Vakfiyesidir.

8- İki imam, iki müezzın ve diğerk hizmetlilerden oluşan ücretlilerin maaşları güler yüz ve tatlı sözlerle, aydan aya, eksiksiz verilmesi. Eğer bu vazifelilerden biri görevini terk eder ve kendi vazifesini yapacak birini de yerine koymamışsa bu hükmün dışında olacağı.

9- Yukarıda geçen masraflardan artan gelirlerin fazlası oğlu Hasan Bey'e sonra onun oğullarına, oğullarının oğullarına, sonra ne kadar aşığı giderse oğullarının,oğullarının oğullarına, erkek soyu kesildiğinde Hasan Bey'in oğullarının kız evlâtlarına, kız evlâtlarının da soyu kesilirse, vâkıfın azatlı köle veya cariyelerine, sonra bunların evlâdına, bunların da soyu kesilirse, erkek veya kadın bütün Müslümanlara ait olacağı.

10- Vakıftan hiç bir şey satılmaması ve vakıf mallarından hiç bir şeyin miras yoluyla bir başkasına mülk olmaması şart koşulmuştur.

11- Ayrıca vâkıf, vakfının yer ve göklerle beraber ilelebet devam etmesi için şeri ve kanûni bütün girişimlerde bulunduğu ve gereğini yaptığını.

12- Caminin işlerini tamamlayıp, mevkûfatı vakfedince bunları oğlu Hasan'a teslim ettiğini ve Onu bu hususta vekil tayin ettiğini, Hasan Bey'in de bunları vâkıftan teslim alarak, şartlara uygun olarak tasarruf eylediğini vakfiyesinde ifade edilmektedir⁴⁰.

5- MUSTAFA PAŞA VAKFININ MUHASEBESİ

Vakfın nasıl yönetildiği, vâkıfın şartlarına uygun davranılıp davranılmadığı ve zaman içerisinde ne gibi değişikliklere uğradığı en rahat evkaf muhasebe defterlerinden gözlemlenmektedir. Bu defterler vakıf tarihi üzerine çalışma yapacak kişiler için en önemli kaynak niteliği taşımaktadır.

Mustafa Paşa Vakfı'nın vakıf delir-giderlerini kontrol eden değişik zamanlara ait muhasebe defterlerine rastladık. Bu defterlerin bir kısmı yıl yıl birbirini takip ederken, diğerk bir kısmı ise aralıklı olarak ve birkaç yılı içine alacak şekilde icmal olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu defterlere göre; 3 Rebiü'l-ahir 1257 / 25 Mayıs 1841 senesinde yapılan muhasebe denetlemesinde 1254-1255/1838-1839 senesinde vakfın iki yıllık maaş giderleri 250 kuruş olarak kaydedilmiştir. Ancak 1256-1260 /1840-1844 tarihleri arasında yani beş yıllık dönemin maaş giderleri kaydedilmemiştir. 27 Rebiü'l-evvel 1266 / 10 Şubat 1850 tarihinde yapılan denetlemede ise 1261-1264/ 1845-1848 tarihleri arasındaki dört yıllık sürede ödenen maaş giderleri 520 kuruş olarak kaydedilmiştir. Aynı şekilde 1265-1266/ 1849-1850 senelerini ihtiva eden iki yıllık sürede ödenen maaşlar kaydedilmezken⁴¹, Gurre-i Cemaziye'l-ahir 1268/ 23 Mart

⁴⁰ Aynı vakfiye.

⁴¹ BOA, Nezaret Sonrası Evkaf Defteri, *Evkaf Muhasebe Defteri*, Ev. 9576, v.51/b.

1852 yılında yapılan denetlemede 1266/ 1850 senesinin maaş gideri 520 kuruş olarak kaydedilmiştir⁴². 27 Cemaziye'l-evvel 1269 / 30 Mart 1851 senesinde yapılan denetlemede ise 1267 / 1851 senesinin personel maaş giderleri 560 kuruş ve 30 Teşrin-i Sani 1270/ 12 Aralık 1854 tarihli denetlemede 1268 / 1852 senesine ait personel maaş giderlerini de aynı şekilde 560 kuruş olarak deftere kaydedildiğini görüyoruz⁴³. 3 Zilhicce 1257 / 16 Ocak 1842 tarihinde yapılan denetlemede 1254 - 1255 / 1838-1839 tarihleri arasında iki yıllık maaş gideri 60 kuruş olarak, 30 Teşrin-i sāni 1270 / 12 Aralık 1854 tarihli denetlemede ise 1259 - 1268 / 1843-1852 yılları arasındaki dokuz yıllık maaş giderleri 329 kuruş olarak ayrıca kaydedilmiştir⁴⁴. Bu oranların düşük seviyede olması ve yukarıda aynı yıllara ait personel giderlerinin verilmiş olması göz önüne alınırsa, bunların sonradan ilave edilmiş ek maaş giderler olabileceği düşünülebilir.

Senesi	Maaşlar (Kuruş)	Ödenen Miktar (Kuruş)
1254-1255/1838-1839 (İki yıllık)	250+60	250+60
1256-1260/1840-1860 (Beş yıllık)	Kaydedilmemiş	Kaydedilmemiş
1261-1264/1845-1848 (Dört yıllık)	520	520
1266/1850 (Bir yıllık)	520	520
1267/1851 (Bir yıllık)	560	560
1268/1852 (Bir yıllık)	560	560
1259-1268/1843-1852 (Dokuz yıllık-ek)	329	329

1256/ 1840 senesinde Mustafa Paşa Camii Vakfının gelirlerinin toplamı, 1050 kuruş, giderinin toplamı ise altı senelik maaş-ı muharrer⁴⁵ ve harç muhasebesi (Bir yıllık maaş-ı muharrer ve harç muhasebesi 47 kuruştur. $47 \times 6 = 282$ kuruş) ile birlikte 1147 kuruştur⁴⁶. Vakfın bir yıllık gelir ve giderleri göz önüne alındığında gelirleri giderlerini rahatlıkla karşıladığını görmekteyiz.

Gelirler	Kuruş	Giderler Kuruş
Tarla zemin icâresi	17	Tuzlanın masrafları 150
Dükkan zemin icâresi (20 adet)	33	Tuzla ve Vakıf çalışanlarının maaşları 715
Canik Köyündeki küçük tuzla geliri	1000	Maaş-ı muharrer ve harc muhasebesi

⁴² Aynı defter, v.53/a.

⁴³ Aynı defter, v.51/b.

⁴⁴ Aynı defter, v.53/a.

⁴⁵ Evkaf Müdürlüğünde çalışan personelin maaşları maaş-ı muharrer adıyla her vakıftan alınan belirli bir orandaki aidatlardan ödenmekteydi.

⁴⁶ BOA, *Vakıf Muhasebe Defteri*, Ev. HMH. 6224, v.3/b.

Toplam 1050 Toplam 912

1261-1264 / 1845-1848 yılları arasında dört yıllık gelirlerinin toplamı 6198 kuruş, giderlerinin toplamı 4230 kuruştur⁴⁷. Tuzla gelirleri toplam 5985 kuruş olmakla beraber dükkan gelirleri ve tarla gelirleri ayrıntılı bir şekilde verilmeyerek toplam gelirler hanesine 213 kuruşluk bir katkı sağlamaktadır. Vakfiyede 34 dükkan mevcuttur 1256 / 1840 tarihli muhasebe kayıtlarında 20 adet ve 1261-1264/ 1845-1848 yıllarını ihtiva eden muhasebe kayıtlarında ise 10 dükkandan bahsedilmektedir. 24 dükkanın akibeti hakkında her hangi bir bilgi mevcut değildir.

Gelirlerden giderleri çıkardığımızda 1918 kuruşluk fazlalık vardır. Buna bize vakfın gelirlerinin giderlerini karşılayabildiğini gösterir. Fazlası vakfiyeye göre vakfın mütevellisi tarafından saklanmak üzere bırakılmıştır. Bu durum aşağıdaki tablo incelendiğinde daha iyi anlaşılmaktadır.

Gelirler	Kuruş	Giderler	Kuruş
Tuzla geliri (1261/1845 senesi)	1475	İmam maaşı (4 yıllık)	1600
Tuzla geliri (1262/1846 senesi)	1560	Müezzin maaşı (4 yıllık)	800
Tuzla geliri (1263/1847 senesi)	1350	Hatip maaşı (4 yıllık)	440
Tuzla geliri (1264/1848 senesi)	1600	Ferraş maaşı (4 yıllık)	340
Tarla(10Kıta)ve Dükkan(10Adet) geliri (4 yıllık)	213	Kağıt ve Çiriş gideri (4 yıllık)	450
		Evkaf-ı Hümayun harcı (4 yıllık)	650
Toplam	6198	Toplam	4280

1266 / 1850 yılında vakfın, Canik Köy'ünde bulunan tuzladan elde ettiği gelir 4800 kuruş olup, muhtelif giderleri ise 2850 kuruştur. Vakfın gelirlerinde 1950 kuruş fazlalık olduğu görülmektedir. Ayrıca vakfın dükkan ve tarla gelirlerinin kaydedilmemesi de dikkat çekicidir⁴⁸. Ayrıca vakıf gelirleri icmalen verilirken, giderlerin bir dökümü yapılmaktadır. Aşağıya tablo halinde çıkardığımız bu dökümler dikkatle incelendiğinde daha önce muhasebe kayıtlarında olan kalemlerin büyük bir artış gösterdiğini görmekteyiz.

Giderler	Kuruş
İmam maaşı	800
Hatip maaşı	100
Müezzin maaşı	500
Ferraş maaşı	150

⁴⁷ BOA, *Nezaret Sonrası Evkaf Defteri*, Ev.12617, v.2/a.

⁴⁸ BOA, *Nezaret Sonrası Evkaf Defteri*, Ev.14163.

Vaiz maaşı	150
Süptürülmesine	50
Mahal-i sairesine masraf	300
Mum parası	150
Aid-i Hazine ve Harc-ı Muharrer	650
Toplam	2850

28 Şubat 1277 / 12 Mart 1862 tarihinde yapılan senetten anlaşıldığına göre, 1276 / 1860-1861 tarihinde vakfin Canik tuzlası geliri, 13001 kuruş, tuzla işletmelerinin gideri ise 4001 kuruştur. İşletme giderinin gelirden çıkarılmasıyla elde edilen 9000 kuruş vakfin 1276 tarihinde Canik tuzlası geliridir. Aynı tuzladan 1277 / 1862 senesi geliri ise 16000 kuruştur. Bu gelir Van Evkaf Müdürü vekili es-Seyyid Mehmet Emin tarafından onaylanarak, Van Livası Mal Sandığından vakfin mütevellisi es-Seyyid Hüseyn'e senediyle beraber teslim edilmiştir⁴⁹.

ABSTRACT

We do not have sufficient information about Province of Van Governor Mustafa Pasha who lived in the late 16th century. He is famous with building a mosque and its foundations, which were built in the city center of Van. The fees that were going to be paid to the employers who worked in the mosque and its foundations was explained with a vakfiye (foundation certificate) in detail dated 20.1.1616. These details can be followed by foundation accounts for certain periods. It can also be understand from these details that Mustafa Pasha foundations seemed to be a medium scale foundation that had more input than output because of salt production.

⁴⁹ BOA, *Nezaret Sonrası Evkaf Defteri*, Ev. 17710.